

σπιν Κίνα, και η μεταστροφή το 763 του Ουϊγούρου μονάρχη στον μανιχαϊσμό και επιβολή του ως επίσημης θρησκείας του Τουρκεστάν. Η αντίστροφη πορεία του μανιχαϊσμού στην Ανατολή υπήρξε αποτέλεσμα αρχικά της επικράτησης το 840 των Κιργιζών έναντι των Ουϊγούρων, ενώ το τελειωτικό χτύπημα επέβη περί το 1250 με την οριστική επικράτηση των Μογγόλων, οι οποίοι φάνηκαν ελάχιστα ανεκτικοί προς τις μανιχαϊκές κοινότητες, που για να επιβιώσουν αφομοιώθηκαν σταδιακά και ενσωματώθηκαν τελικά στην κινεζική κουλτούρα. Ν.ΚΟΥΡ.

Βιβλιογραφία:

Baker-Brian, N.J., *Manichaeism: An Ancient Faith Rediscovered*, London: Clark 2011. Bedhun, J.D., (επιμ.), *New Light on Manichaeism. Papers from the Sixth International Congress on Manichaeism*, Leiden: Brill 2009. Bianchi, U., *Antropologia e dottrina della salvezza nella religione dei manichei*, Roma: Il bagatto 1983. Coyle, J.K., *Manichaeism and Its Legacy*, Leiden: Brill 2009. Δάκουρας, Δ., «Ο Μανιχαϊσμός: η τάσις εξαπλώσεώς του και η επιτυχία της (θρησκευολογική παρουσίασις)», *ΕΕΘΣΠΑ* 36 (2001) 503-532. Decret, F., *L'Afrique manichéenne IVe-Ve siècles: étude historique et doctrinale*, τ. Α' - Β', Paris: Études Augustiniennes 1978. Decret, F., *Mani et la tradition manichéenne*, Paris: Seuil 2005. Gardner, I., *The Kephalaia of the Teacher: the edited Coptic Manichaean texts in translation with commentary*, Leiden/New York: Brill 1995. Gardner, I. - Lieu, S.N.C., *Manichaean Texts from the Roman Empire*, Cambridge: University Press 2004. Koenen, L. - Römer, C., *Der Kölner Mani-Kodex: über das Werden seines Leibes: kritische Edition*, Opladen: Westdeutscher 1988. Lieu, S.N.C., *Manichaeism in the Later Roman Empire and Medieval China*, Tübingen: Mohr 1993. Lieu, S.N.C., *Manichaeism in Mesopotamia and the Roman East*, Leiden: Brill 1994. Mirecki, P. - Beduhn, J.D., (επιμ.), *The Light and the Darkness. Studies in Manichaeism and its World*, Leiden: Brill 2001. Παχής, Π., "Extra imperium et Religionem nulla salus. Die Religionspolitik des römischen Staates gegen die Manichaer", *ΕΕΘΣΑΠΘ/Τμ. Θεολογίας* 4 (1994) 815-8128. Παχής, Π., "La Signification d'Astrologie selon le Systeme Manicheen", *ΕΕΘΣΑΠΘ/Τμ. Θεολογίας* 11 (2001) 243-252. Puech, H.C., *Le Manichéisme. Son fondateur. Sa doctrine*, Paris: Civilisations du sud 1946. Rose, E., *Die Manichäische Christologie*, Wiesbaden: Harrassowitz 1979. Ries, J., *L'église gnostique de Mani*, Turnhout: Brepols 2011. Scopello, M., "La polémique d'Augustin avec le manichéisme" στον τόμο M. Dulaey - P. Monat (επιμ.), *Saint Augustin, Sur la Genèse contre les Manichéens. Sur la Genèse au sens littéral*, Livre inachevé, Paris: Brepols 2004, σ. 82-154. Tardieu, M., *Le manichéisme*, Paris: PUF 1997. van Tongerloo, A. - Cirillo, L., (επιμ.), *New Perspectives in Manichaean Studies*, Louvain: Brepols 2005.

Μάννα (ή μαν). Εβραϊκή άκλιτη λέξη, ουδετέρου γένους. Προήλθε από το man'hu (= τι είναι αυτό), που αναφώνησαν οι Εβραίοι όταν το αντίκρυσαν για πρώτη φορά. Κατά το Εξ 16:31 οι Ισραηλίτες έδωσαν στον άρτο το όνομα «μαν». Ορισμένες ελληνικές και αραμαϊκές μεταφράσεις του βιβλίου της Εξό-

δου απέδσαν το «μαν» ως «μάννα». Σύμφωνα με τη διήγηση του βιβλίου της Εξόδου (κεφ. 16) ο Θεός χορήγησε στους περιπλανώμενους στην έρημο Σιν Ισραηλίτες το μάννα (Εξ 16:31· Αρ 11:6-7· Ψλ 78:24) μαζί με ορτύκια, για να χορτάσει την πείνα τους. Το μάννα ήταν ο άρτος που έδωσε ο Θεός στον λαό του και τα ορτύκια το κρέας, όπως διεμνήνθη στον Μωυσή (Εξ 16:12) και περιγράφεται στο ίδιο βιβλίο ως λεπτή λευκή σκόνη που σκέπασε το στρατόπεδο των Ισραηλιτών, ενώ η γεύση του ήταν παρόμοια με του μελιού. Στη Σοφία Σολομώντος (16:20) αναφέρεται ότι το μάννα είχε την γλυκύτητα του Θεού, γινόταν δηλαδή ανάμνηση της αγάπης, της παντοδυναμίας και της σοφίας του. Ο Ιώσηπος στην *Ιουδαϊκή Αρχαιολογία* (III, 1,6) περιγράφει το μάννα ως κόκκους κοριάνδρου. Σύμφωνα με την εντολή του Θεού έπρεπε να συλλέγεται το πρωί, επειδή η πλιακή ακτινοβολία το ρευστοποιούσε, και να συγκεντρώνεται σε ποσότητα ανάλογη με την ημερήσια

Τιντορέτο, Η συλλογή του μάννα (1577), *Scuola Grande di San Rocco, Βενετία*

κατανάλωση κάθε ατόμου, «έν γομθρ κατά κεφαλήν» (Εξ 16:21), ποσότητα δηλαδή ίση με 1750 χγρ. περίπου. Η συλλογή του μάννα επιτρεπόταν μόνο κατά τη διάρκεια των έξι ημερών της εβδομάδος, ενώ κατ' εξαίρεση έπρεπε να συλλεγεί σε διπλάσια ποσότητα, ώστε να καλυφθεί η ανάγκη της αργίας τού Σαββάτου. Οι Ισραηλίτες διετράφησαν με το μάννα καθ' όλη τη διάρκεια της περιπλανήσεώς τους στην έρημο του Σινά μέχρι την εγκατάστασή τους στη γη Χαναάν. Σύμφωνα με τη βιβλική διήγηση, κατ' εντολή του Μωυσέως, το μάννα διεφυλάχθη σε χρυσή στάμνα και τοποθετήθηκε στη σκηνή του Μαρτυρίου (Εξ 16:32-34· Εβρ 9:4), ώστε να δι-

ατηρηθεί στη μνήμη των Ισραηλιτών ο άρτος, με τον οποίο ο Θεός έθρεψε αυτούς στην έρημο.

Στην Καινή Διαθήκη (1ω 6:31-59) το μάννα προτυπώνει τον Λόγο του Θεού, ο οποίος είναι ο άρτος ο «έκ τού ουρανού καταβάς» και χορηγεί στους ανθρώπους αδαπάνητη πνευματική τροφή και την αιώνιο ζωή. ΑΛ.ΠΑΛ.

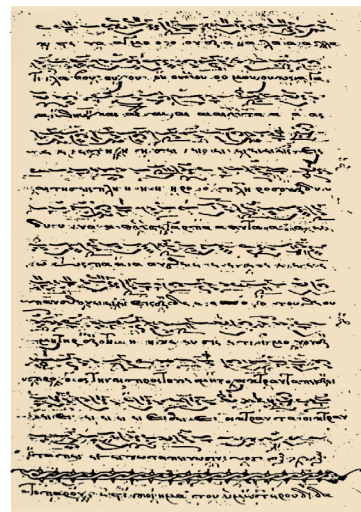
Βιβλιογραφία:

ΑΒΘ. ΑΒΔ, 4, σ. 511. "Manna", *The New Interpreter's Bible*, 1, σ. 951.

Μανολάκης. Πρωτοψάλτης Τρίκκης. Άγνωστη στις λεπτομέρειές της παραμένει η μορφή του εν λόγω Μανολάκη, που μας γνωστοποιείται ως πρωτοψάλτης Τρίκκης μέσω μιας σύνθεσής του, ενός πολυελέου Δούλοι Κύριον μελοποιημένου σε ήχο τέταρτο Άγια, που ανθολογείται στον υπ' αριθμόν 35 κώδικα της μονής Αγίου Στεφάνου των Μετεώρων (γραμμένον στα μέσα του 18^{ου} αι.), στα φφ. 34r-42r, υπό την εξής συγκεκριμένα αναγραφή: «Το παρόν εστι ποίημα του υμετέρου (sic) διδασκάλου, κυρ Μανολάκη Πρωτοψάλτη Τρίκκης ήχος δ Δούλοι, Κύριον.

Ο εν λόγω πολυέλεος, που αποτελεί τη μόνη προς το παρόν γνωστή σύνθεση του συγκεκριμένου μελουργού, παρέμενε επίσης άγνωστος, μέχρι που ο καθηγητής Γρηγόριος Στάθης εξήγησε στη νέα μέθοδο αναλυτικής σημειογραφίας τους δώδεκα πρώτους στίχους του (Δούλοι, Κύριον έως Αστραπάς εις υετόν), οι οποίοι και στη συνέχεια ερμηνεύτηκαν από τον υπό τη διεύθυνση του Δημητρίου Κ. Μπαλαγεώργου χορό ψαλτών «Τρίκκης Μελωδοί» (της συγκεκριμένης ερμηνείας συμπεριληφθείσης στον ψηφιακό δίσκο: Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος-Ίδρυμα Βυζαντινής Μουσικολογίας, *Ψάlate συνετάς τω Θεώ. Γ' Διεθνές Συνέδριο Μουσικολογικό και Ψαλτικό «Θεωρία και Πράξη της Ψαλτικής Τέχνης»*. Η Οκταπχία, Αθήνα, 17-21 Οκτωβρίου 2006. Χρονικό και Ψάλματα, [Αθήνα 2007], δίσκος δεύτερος, μέλος υπ' αριθμ. 13). Για την ιστορία του πράγματος, να μνημονευθεί ειδικότερα ότι οι πρώτοι επτά στίχοι εξηγήθηκαν «την ε' Οκτωβρίου 1989 εν Μεγάλω Μετεώρω», οι δε λοιποί πέντε «την 5-7 Μαρτίου 1990 εν Κοπεγχάγη», σύμφωνα με τις ακόλουθες σχετικές σημειώσεις επί του πρωτογράφου της εν λόγω εξήγησης, αντίγραφο της προμετωπίδας της οποίας παρατίθεται επίσης

εδώ ενδεικτικά: Πολυέλεος «ποίημα του υμετέρου διδασκάλου κυρ Μανολάκη πρωτοψάλτου Τρίκκης» [χφ. Αγίου Στεφάνου 35 (έτος 1750), φ. 34a-β], εξηγηθείς παρ' εμού Γρηγορίου Θ. Στά-

Μανολάκης Τρίκκης, Αγ. Στεφάνου 35, φ 34a

θη, την ε' Οκτωβρίου 1989 εν Μεγάλω Μετεώρω και την 5-7 Μαρτίου 1990 εν Κοπεγχάγη ήχος δ' αγια Δούλοι, Κύριον. Α.ΧΑΛ.

Βιβλιογραφία:

Στάθης, Γρ. Θ., *Τα χειρόγραφα βυζαντινής μουσικής. Μετέωρα*, Αθήνα 2006, σ. 328-336. Χαλδαιάκης, Αχιλλεύς Γ., *Ο πολυέλεος στην βυζαντινή και μεταβυζαντινή μελοποιία*, Αθήνα 2003, σ. 250, 462.

Μανουήλ. Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως.

1. Α' Σαραντινός ή Χαριτόπουλος. Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως στο διάστημα 1215-22. Πατριάρχευσε εν εξορία, με έδρα τη Νίκαια της Βιθυνίας, καθώς η Κωνσταντινούπολη τελούσε υπό την κατοχή των Λατίνων. Ο Πατριάρχης αποκατέστησε την κοινωνία με την αρχιεπισκοπή Κύπρου, που είχε διακοπεί λόγω της -τύποις- υποταγής του αρχιεπισκόπου Ησαΐα στη Ρώμη. Επίσης αντιμετώπισε τις προσπάθειες των Βούλγαρων για την ανακήρυξη πατριαρχείου Βουλγαρίας.

2. Β'. Ήταν ιερέας του παλατιού, ανήκε στον έγγαμο κλήρο και χαρακτηρίζεται ως σεμνός και ευσεβής κληρικός, αλλά με μικρή μόρφωση. Όταν ανήλθε στον πατριαρχικό θρόνο, βρισκόταν ήδη σε προχωρημένη ηλικία. Κατά το διάστημα της πατριαρχίας του, σημειώθηκαν δύο ενωτικές απόπειρες του αυτοκράτορα Νικαίας Ιωάννη.